

מאיר טברסקי
נשלם בס"ד אור ליום ד' לש"ק, ב' תמוז
פה נוא יארק

שומר פתאים ה'

הקדמה

בעוה"ר ולדאבונינו המחלה קוב"ד 19 הכתה שרשים בקרקע המציאות. (כמובן כל תאור של המציאות מותנה ועומד; משקף הוא את המציאות בזמן כתיבתו. אכן חזקת המציאות עצמה היא עשוי' להשתנות.) ובכך הכניסה את העולם, מקצה ועד קצה, לתקופה חדשה. ומכיון שהחיים נשתנו גם אורח החיים חייב להשתנות במקביל ובהתאם. ואנחנו נבוכים ולא נדע: בשעה שמדת התפשטות המחלה יורדת למדרגה הנמוכה (ובחסדי השם באיזהו מקומן במדינתנו הגיעה שעה זו) כך שאינה עוד שעת סכנה חריגה עוברת. בעמדו מול מציאות היומית החדשה אשר טמונה בה סכנת קוב"ד בקביעות, מה יעשה האדם וחי? [עי' נספח א', שנתבאר שיש להבחין בין סכנה עוברת לבין סכנה קבועה (כגון סכנת קוב"ד שנשתרשה ויצרה מציאות חדשה), שבמצב הראשון כה"ת כולה נדחית מפני הסכנה, ואילו במצב האחרון צריכים לנהל חיי תו"מ בהתמודדות עם הסכנה.] היאך מנהלים החיים במציאות החדשה מבלי להזניח מצות ונשמרתם מאד לנפשותיכם? מה הם היסודות המנחים והמכריעים בעיצוב אורח חיים חדש? אמרתי ב"נ בעזר החונן לאדם דעת לשנות פרשה זו ולהציע כמה מכללותי'. טרם החלי לעשות, הנני חוזר ומדגיש שכל האמור למטה מכוון לשעה שהמחלה יורדת למדרגה הנמוכה, ואינו מכוון באם יחמיר המצב, וכש"כ אם יתממש גל שני, ר"ל.

שומר פתאים ה'

ואמר שמואל פורסא דדמא חד בשבתא ארבעה ומעלי שבתא כו' בתלת בשבתא מאי טעמא לא משום דקיימא ליה מאדים בזווי מעלי שבתא נמי קיימא בזווי כיון דדשו ביה רבים שומר פתאים ה' (שבת קכט:).

שתי שאלות צצות ועולות: (1) מתי נוהגת הנהגה זו של שומר פתאים ה'? או, לנסח את השאלה בצורה אחרת, היאך מתיישבת ומשתלבת הנהגה זו של שומר פתאים עם הדין דונשמרתם מאד לנפשותיכם? (2) מהו הגורם של דשו בו רבים? וכי משום שהרבים מכניסים עצמם לסכנה הקב"ה מאשר מעשיהם ושומרם? וכי חוטאים נשכרים?

והנה יעויין ברש"י שם ד"ה כיון דדשו בי' רבים וז"ל הורגלו בו מפני דוחקן, שיהיו קרובים לסעודת שבת, ואמרינן בפירקין דלעיל (שבת קיח:): כבוד שבת בדגים גדולים, ובמסכת עבודה זרה (כט.) אמרינן: שני לדם דג, ע"כ. כוונת רש"י במש"כ מתוך דוחקן – וכי איכפת לן למה נהגו כן? – היי' ש(כמעט ו)א"א לרבים להזהר. וזהו כל עצמה של הנהגה זו של שומר פתאים ה' – במקום שאין לצפות שהרבים ישמרו עצמם (ובסוגיין מחמת דוחקן הוא שאין לצפות כן, ועי' בדברינו לקמן בקשר לסוגיות אחרות של שומר פתאים), אזי הקב"ה שומרם ללא השתדלות של שמירה מצדם. וכיסוד הזה בוקע ועולה גם מדברי תה"ד (סי' רי"א) אשר ציין הגרעק"א בגליון הש"ס על אתר. המדובר שם אם יש הצטדקות למה שנהגו לישא קטלנית. וז"ל (אחר שציין לסוגיין דהקזת דם בששי) אבל נראה דנזקקין אנן לדקדק משום עיגונא דנשים ילדות דאיתרע בהו כי הך מילתא, אם יהיו אסורות להנשא היה לחוש שמא חס ושלום תצאנה לתרבות רעה כו', עכ"ל. פשר דבריו שנהגו כן משום דוחקן למנע עיגונא שיכול להרס חיי ילדות קטלניות (אין זה רק ענין של זהירות באסורים, אלא הריסות החיים). והם הם הדברים, היכא שדשו רבים בחשש סכנה מתוך דוחקן חלה ההנהגה דשומר פתאים.

עוד ראייה להגדרה הנ"ל מהא דאיתמר בגמ' ע"ז (ל:): אמר שמואל פי תאנה אין בו משום גילוי. כמאן כי האי תנא דתניא, רבי אליעזר אומר אוכל אדם ענבים ותאנים בלילה ואינו חושש, משום שנאמר שומר פתאים ה', ע"כ. וראיתי בס' בית שמואל על אתר שהעתיק מס' תורת חיים וז"ל, וא"ת מאי שנא תאנים

וענבים שהקב"ה שומר את האדם שלא יאכל ממנו נחש משאר כל הדברים האסורין משום גילוי דלא אמרינן הכי וי"ל דכי היכי שהוא יתברך שומר פתאים דוקא ולא החכמים לפי שהחכמים יכולין לשמור את עצמן שלא יבואו לידי מכשול מה שאין כן שוטים דלא אפשר להו לשמור עצמן הכי נמי משקין דשייך בהו גילו כגון יין ומים וחלב שמשמין אותן בכלים תמיד ואפשר לו לאדם לשומרן ולכסותן יפה מפני הנחשים לכך אין שמירתו יתברך עליהם אבל תאנים וענבים מלתא דלא אפשר הוא שצריך לייבשן בחמה לעשות מהן גרוגרות וצימוקין ואין דרכן להיות בכלים תמיד לכך שמירתו ית' עליהן מפני תיקון עולמו, כו' וכהאי גוונא איתא בסוף פרק מפנין גבי הקזה כו' ומשני כיון דדשו ביה רבים שומר פתאים ה' פירוש כיון דרבים הורגלו בו מפני דוחקן שיהו קרובין לסעודת שבת כמילתא דלא אפשר דמי ולכך שמירתו יתברך עליהן מפני תיקון העולם כדפי', ע"כ.

הכל כפי שנתבאר בדברי רש"י ובעל תה"ד כנ"ל. אלא שבסוגיא זו בע"ז אין ההנהגה של שומר פתאים באה בעקבות דשו בה רבים. אכן גם זה מבואר שדוחק עוני הרי הוא מקרה, ודוקא אם אירע כן לרבים וע"כ נדחקו להקל, חלה ההנהגה דשומר פתאים. משא"כ גלויין של ענבים ותאנים שהוא טבעו של עולם ואינו מקרה שנקרית בכדי שנצטרך להתנות שאירע כן לרבים, ופשוט. (ועי' עוד שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתפ"ה שהתיר לאשה חולנית להתעבר במקום שיש חשש סכנה מכיון וז"ל, שתהא לה שם ושארית דהיי' ילד אחד אין צורך כמוהו כו' ויכולה לסמוך על שומר פתאים ה', עכ"ל. ופשיטא שאין בכוונתינו להתייחס לנידון הפרטי שם אלא לכלל הדברים.)

ועל דרך זו מפרש בעל המצודות הפשוטו של מקרא, וז"ל, הלא אתה ה' שומר פתאים עם שאין בהם דעת לשמור את עצמם, ע"כ. הפשוטו של מקרא (לד' המצודות) וההלכה של שומר פתאים תואמים.

והנה לפי מה שנתבאר כבר בס"ד יתבארו שאר הסוגיות דשומר פתאים ה'. היסוד בכולן אחד, היכא שע"פ דין אין לצפות שישמרו עצמם (כעין הפתי), אזי הקב"ה שומרם. אכן כמה גורמים הם לכך שאין לצפות, וכפי שיתבאר בס"ד.

והנה איתא ביבמות עב. א"ר פפא הלכך יומא דעיבא ויומא דשותא לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן ביה; והאינדא דדשו בה רבים, שומר פתאים ה', ע"כ. ונראה דמשום חסרון ידיעה דשו בה רבים, וע"כ חלה ההנהגה דשומר פתאים ה'. ויסוד לכך מדברי הנ"י על אתר (כד. בדפי הרי"ף) וז"ל, וכתב הריטב"א ז"ל בשם רבו ז"ל מכאן דמאן דלא בעי לממהל ביום דעיבא הרשות בידו ושפיר עבד דלא למסמך על שומר פתאים וה"ה שהיה ראוי שלא למול בשבת כשהוא מעונן, עכ"ל (והובאו דבריו בב"י יו"ד סי' רס"ב). ובש"ש העתיק המהרש"ל את הנ"ל, והשיג, וז"ל, לא נראה בעיני הוראה זו האידנא, שאין אנו בקיאינן ביומא דעיבא כולי האי, ואין פתאים גדולים יותר ממנו, בסיבת הגלות העת הצוק, וה' מציל אותנו, בכמה ניסים דרך נסתר, שהן בחוסר ידיעתינו בלי הרגשה כו', עכ"ל. פשר דבריהם: כיון דההנהגה של שומר פתאים בקשר למילה ביום המעונן תלוי' בחסרון ידיעה, סובר הריטב"א דמאן דידע שפיר עבד דלא לממהל. והשיג עליו המהרש"ל שעדיין מחוסרים ידיעה אנו וע"כ יש לסמוך על שומר פתאים ה'.

עכ"פ יסוד הסוגיא הוא כנ"ל שנוהגת ההנהגה של שומר פתאים ה' במקום שאין לצפות שישמרו עצמם, ובסוגיא זו חסרון ידיעה הוא הגורם. ומכיון שהחסרון ידיעה הוא במקרה, שהרי שייך שידעו רק שבפועל אינם יודעים, בעי' שתהיה מקרה לרבים בכדי שתחול ההנהגה דשומר פתאים, והוא דאיתמר בגמ' דשו בה רבים.

וכיו"ב ראיתי להגרי"ש אלישיב זצלה"ה בקובץ תשובות סי' רי"ט שכתב, וז"ל, בענין השאלה האם אנשים יושבים יחד במקום צבורי ואחד מהם מעשן סיגר' בידם למחות ביד המעשן, בטענה שאינם יכולים לסבול עשן הסיגר' והריח מזיק לבריאות שלהם כו' יש לדון שמשורת הדין אין בכוחם למונעו מזה על אף שהרופאים בזמנינו קבעו שלריח עשן סיגריות יש תוצאות בלתי רצויות על בריאות האדם ואף יכול להיות גורם רציני למחלות מסוימות ר"ל מ"מ התודעה הזאת עדיין לא יצאה טבעה בעולם ולא פשטה בקרב הארץ. ורבים כן שלמים גדולים וטובים מעשנים מנעוריהם ועד זקנה ושיבה והבריאות שלהם במצב טוב ויפה וכנראה שגם דבר זה כלול במ"ש חז"ל כיון דדשו בה רבים שומר פתאים ה' כו', עכ"ל. הרי שתלה הגרי"ש דין שומר פתאים בחסרון ידיעה.

ובקושטא גורם זה של חסרון ידיעה היא סוגיא ערוכה, תנא המשמש מטתו ליום תשעים כאילו שופך דמים מנא ידע אלא אמר אביי משמש והולך ושומר פתאים ה', ע"כ (נדה לא). הרי להדיא דמחמת חסרון ידיעה חלה ההנהגה של שומר פתאים. ומכיון שהחסרון הוא בעצם (ולא במקרה) שהרי לא שייך שידעו, להכי לא איצטריך למימר דשו בה רבים.

ועוד בה שלישיה, גורם שלישי לחלות ההנהגה של שומר פתאים מהא דתני רב ביבי קמי' דרב נחמן שלש נשים משמשות במוך: קטנה, מעוברת, ומניקה; קטנה - שמא תתעבר ושמא תמות, מעוברת - שמא תעשה עוברה סנדל, מניקה - שמא תגמול בנה וימות כו' דברי ר"מ; וחכ"א אחת זו ואחת זו - משמשת כדרכה והולכת, ומן השמים ירחמו, משום שנאמר שומר פתאים ה' (יבמות יב; ובמקבילות). ה"נ אין לצפות שישמרו עצמם (לד' חכמים), דמכיון שהוא חשש רחוק אין מחוייבים לחשש. ועי' שו"ת אחיעזר חאה"ע סי' כ"א שפירש כן, וז"ל, ועכצ"ל הא דס"ל לרבנן דמשמשות כדרכן וסמכינן על שומר פתאים ה' משום דזהו חשש רחוק ומיעוטא דמיעוטא שאינו מצוי שתתעבר, עכ"ל. ושוב שנה הדברים שם וז"ל, ועכצ"ל דזהו באמת חשש רחוק ומיעוט שאינו מצוי דלא חיישי רבנן להאי ועל זה יש לסמוך משום שומר פתאים, עכ"ל. וכבר קדמו בזה הגאון בעל שו"ת תורת חסד (אה"ע סי' מ"ד) שדן באריכות בסוגיא דג' נשים ובקשר לדברי חכמים כתב וז"ל, וכאן הוי מיעוט שאין שכיח ומצוי כלל, עכ"ל.

העולה מכל הנ"ל, ישנן סכנות מצויות למיניהן הטמונות בחיים היומיים. בדרך כלל חייבים אנו להזהר בהן מאד מאד, ואסור לזלזל בהן. ואם רבים אינם נזהרים, אין זה אלא שרבים עושים שלא כדין, וחמירא סכנתא מאיסורא. במקרים בודדים שאין ביד הרבים להשמר (פתאים הם בדבר ההוא), אזי חלה ההנהגה של שומר פתאים ה'.

ובהכי תתישבנה שתי התמיהות דלעיל. ההנהגה של שומר פתאים נוהגת אך ורק במקום שאין לצפות שישמרו את עצמם. אבל דוקא אם הרבים הם שאינם יכולים להשמר, שהנהגה זו של שומר פתאים משתייכת להשגחת הקב"ה על הכלל, והיי' דאתמר בגמ' כיון דדשו בי' רבים שומר פתאים ה'.

[פרטים ממערכת ההשגחה כפי שמתגלמים בתוך ההלכה מוארים ע"י דין זה של דשו בה רבים שומר פתאים ה', ועי' סוף מסתו של מרן אא"ז זצלה"ה הדעת ההלכתית ותבין].

הדרך נלך בה

והנה כיום גלוי וידוע שמחלת קובי"ד מהווה סכנה לרבים. איננה חשש רחוק. מי שישבע שהדבר כן, יעבר על הלאו דשבועת שוא (על אבן שהוא אבן). במדינה זו כבר נפטרו למעלה מ-118,000 איש, והרבה קברי ישראל נכרו, ה' ירחם. אמנם כעת ישנם מקומות במדינתנו אשר בהם התפשטות המחלה נמצאת בדרגה נמוכה, אבל אל נא נשלה את עצמנו, עדיין הסכנה אורבת. כל נבון יכיר בזה. החדשות מא"י, אשר כולנו עוקבים אחריהן, מחזקות הכרה זו. עקב הפתיחה מחדש המחלה ר"ל מתפשטת (וגם אצלנו במדינתנו מוסיפים והולכים בפתיחת הכלכלה והחברה ובאיזהו מקומן כתוצאה מכן המחלה מתפשטת ומתפרצת). בתי ספר וישיבות נפתחו ותיכף לפתיחה, סגירת הרבה מהם. ואם אדם עדיין מוצא את עצמו נמשך אחר פלפולי הבל (האם ישנה כעת סכנה או לא) המטהרים את השרץ, ילבש שחורים וילך וישתטח על הקברות החדשים וישים אל לבו שהמחלה שהפילה חללים אלו עדיין קיימת וינצל מאותם פלפולים. כאשר עוצמים עינים מראות ואוטמים אזנים משמע ועל גבי כולנה מטמטמים הלב מלהבין, אין זה נחשב חסרון ידיעה מצד הרבים שבגיננו חלה ההנהגה של שומר פתאים ה'. הסכנה לרבים קרובה וידועה. שומר פתאים ה' – אבל לא מזלזלים ומתפקרים.

אכן נראה דמצד אחר חלה עלינו ההנהגה של שומר פתאים, כאשר התפשטות המחלה נמצאת במדרגה נמוכה. דהיי', במה שאנו נאלצים לעשות מתוך הדחק, וכנ"ל שהיו מקיזין דם במעלי שבתא. ובזאת יבחן כל דבר המגרע זהירות: האם הוא צריך לנו או נוח לנו, יסודי או נהוג, חיוני או עדוני. מעשים יסודיים וחיוניים הצריכים לנו אפשר (ובמדה גם חייבים) לעשות תחת חסותה של ההנהגה דשומר פתאים, אבל מעשי עדון ונוחיות הנהוגים אצלנו מכבר אבל כעת חושפים את הרבים לסכנה אסורים בהחלט.

צרכי עמך מגוונים ומשתרעים לשלשה תחומים – פרנסה בריאות הגוף ובריאות הנפש. (להלן נדון בס"ד בתו"מ אשר אין לכוללן בהדי הנ"י, וכפי שיתבאר.) חשוב מאד להכיר ולהדגיש שהתורה גם מכירה ומתחשבת בבריאות הנפש (מענט"ל/אימושעני"ל העל"ט) מחלות נפשיות וצרכים נפשיים. בנספח ב' הובאו בס"ד כמה מקורות ודוגמאות לכך.

לכאן' תקשי, א"כ בשלמא בתפלת י"ח אנו מבקשים על בריאות הגוף ופרנסה, אבל היאך יתכן שאין אנו מבקשים על בריאות הנפש. והנראה, נוסח הפתיחה דברכת רפאנו נתיסדה ע"פ בקשת ירמיהו (ז:יד) רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה, ע"כ. ועיי"ש ברד"ק שכתב וז"ל, הוא בקש רפואה מן המכה והכאב כו' והכאב והמכה כמו שפרשנו הוא הביזוי והקללה, ע"כ. הרי שבמילים אלו בקש ירמיהו על רפואת הנפש. ונראה פשוט שכן הוא המכוון בתפילת י"ח. רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה – המדובר הוא רפואת הנפש; ואח"כ ממשיכים לבקש על רפואת הגוף, והעלה רפ"ש כו' וכדאשכחן כו"ב בנוסח המי שברך לחולה שמקדימים רפואת הנפש לרפואת הגוף. ועיי' בס' עיון תפילה להגר"ש שוואב צללה"ה מש"כ בזה.

ולפי מה שנתבאר זה עתה תפילת י"ח שתקנו לנו אנשי כה"ג מעידה על שלשת הצרכים היסודיים הנ"ל שהרי חיוב מצות תפילה שיהא (אחר הגדת שבחו של מקום) שואל צרכיו שהוא צריך להם (לשון הרמב"ם פ"א מתפילה הל' ב'). וחז"ל תקנו שנבקש על בריאות הנפש בריאות הגוף ופרנסה (שהרי שאר הברכות מוקדשות או לענינים רוחניים או לגאולת הצבור).

ואין להקשות ממה שכתב הרמב"ם (שם הל' ד') עזרא ובית דינו כו' עמדו ותקנו להם י"ח ברכות על הסדר כו' ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כולן, ע"כ, הרי שמדובר בדברים רצויים שאינם נצרכים, דע"כ זה אינו, שהרי עזרא ובית דינו תקנו י"ח ברכות שעל ידיהן תתקיים מצות תפילה וחיוב המצוה הוא לבקש על צרכיו שהוא צריך להן, וכנ"ל. ומה שכתב רבינו הלשון דחפצי כל איש ואיש יש לפרש ע"פ המבואר בבי' הגר"א לס' משלי (ג:טו) על הפסוק יקרה היא מפנינים וכל חפציה לא ישוו בה, ואלו דבריו, כי דרך האדם לרדוף לקנות דבר מחמת שני דברים: או מחמת שהוא דבר יקר ואינו בנמצא כלל כגון אבנים טובות ומרגליות, וזהו לכבודו, או מחמת שהוא צריך לזה מאד, כמו תבואה וכדומה. וזהו שאומר שצריך לרדוף אחר התורה מאד, כי מגדר היוקר, היא יקרה אף מפנינים שהם יקרים מכל דבר שבעולם. ומגדר הצורך וכל חפציה לא ישוו בה כי לזה צורך יותר מכל דבר, כי הוא חייך, ע"כ. הרי שהמובן של חפציה היי' דברים שהאדם משתוקק להם מחמת שנצרכים לו מאד. ועיי' מה' הגר"מ פיליפ שליט"א שהביא מכ"י שהדברים מפורשים עוד יותר, וז"ל הכ"י, וחפציה שאתה צריך אינו שווה לה כו', ע"כ. וא"כ ניחא דברי רבינו שגם אצלו בהקשר זה המובן חפצי כל איש ואיש היי' שמשתוקקים להם מחמת שנצרכים מאד.

שוב העירני יקירי רמ"ז נ"י שכן מצינו להדיא בדברי חז"ל. ממצוא חפציה - חפציה אסורים, ופירש"י כי ההיא דעירובין לא יטייל אדם לסוף שדהו בשבת לידע מה היא צריכה אחר שבת (שבת ק"ג) וכ"ה נמי בתרגום יונתן, וברד"ק שם בישעיהו (נח:ג), וז"ל, כת"י מלספקא צורכך כו' והם הדברים שצריך לעשותן בחול.

נחזר על ולדברינו הקודמים. כאשר התפשטות המחלה יורדת למדרגה הנמוכה המסמנת המציאות החדשה (נו"א נורמא"ל) חלה עלינו ההנהגה של שומר פתאים ה', אבל דוקא בקשר למילוי צרכינו היסודיים. אכן עוד תנאי בדבר (ובאמת השנים הם אחד, כפי שיוכח). גם בתחום שלשת הצרכים היסודיים הנ"ל ההנהגה הזאת תופסת רק במדה שצריכים לעשות ובאם נפריז על המדה, יצאנו מחסותה של ההשגחה דשומר פתאים ועוברים על ונשמרתם מכיון שמזלזלים בסכנה.

הבה נקח דוגמא להמחיש את הענין. הן מטעמי בריאות הגוף הן מטעמי בריאות הנפש נחוץ לנוער לצאת מפתח הבית בחדשי הקיץ להתאורר ולהתחבר (כלו', עם חברי'ם), אכן אם נפריז על המדה בפרנוס צרכי רפואה אלו לא תדבק בנו ההנהגה של שומר פתאים ה'. הצורך הנפשי לצאת מן הבדידות של התקופה האחרונה אינו מחייב לפתח מחני קיץ עם בערך, עשרים ילדים בכל קבוצה. מלה"ד, אדם צריך מגורים. צורך חיוני הוא. אבל אטו מי נימא שזה מחייב שידור בארמון מפואר? דירה הנצרכת לאדם לחוד, ארמון מפואר לחוד. אדם צמא, צריך למים. אטו מי נימא שזה מחייב להשקותו 5 ליטרים? אדרבה,

כל המוסיף גורע. אבל כזה אנו נוהגים ומדמים כאילו הפתרון של פתיחת מחני קיץ נחוץ לנוער. כמעט ואין לך דבר יותר מסוגל להתפשטות המחלה מאשר מחני קיץ. פוק חזי המתרחש בארץ הקדש עקב פתיחת בתי ספר וישיבות אשר בטבעם יחסית פחות מסוגלים לגרם התפשטות. וכי אין לצפות ר"ל או עכ"פ לחשש לתוצאות דומות או אפי' יותר חמורות בפתיחת מחני קיץ? [והנה למרבה הפלא מתכננים תכניות מפורטות לפתוח מחני קיץ כביכול באופן בטוח, ללא ס"ס של סכנה לרבים. לדבריהם של המתכננים, נשאלת השאלה: וכי אין אנו יודעים מכמה הרפתקי דעו עלן שהמתוכנן והמתרחש נפרדים זה מזה? וכי מציאותי הוא לצפות שכל הפרטים ופרטי פרטים של התכניות יסתדרו ויתממשו כפי המתוכנן, כך שנוכל לומר שאין אפי' ס"ס של סכנה לרבים? רבות מחשבות ורבים חלומות בלב איש. ועל כגון דא מעולם לא נאמר שומר פתאים ה' מכיון שמפריזים על המדה.

מאיך לא יעלה על הדעת להמיר מחני קיץ בהזנחת הנער ר"ל אלא בטיפול מאוזן ומסור. הנה שמעתי ע"ש מחנכים דגולים שללא מחני קיץ כנהוג חוששים לסכנת שעמום אצל הנוער. ודי ברמיזא. ודאי שהערתם זו מעוררת בכולנו דאגה וכובד ראש. אכן בצד הדאגה וכובד ראש, התמיהה בעינה עומדת: וכי בכדי לצאת מסכנת השעמום צריך בליית ברירה להיכנס לסכנת קוב"ד? מהקצה אל הקצה? האם בכלל ניסינו להבחין בין הנצרך לנוער לבין המורגל? לו היינו מבחינים אזי היינו יכולים לחדש ולהקים מסגרות יותר מצומצמות. מחלת הקוב"ד איננה מנהלת משא ומתן ואיננה מתפשרת אתנו. וע"כ כעת א"א לחזור להלכי מחשבה ודגמים של המציאות הישנה; חייבים לחדש הלכי מחשבה ודגמים בהתאם למציאות החדשה. המדה הנכונה היא שההורים יסדרו, למשל, חבר אחד או שנים לבנם או בתם, ויחתרו אחר מקום פנוי בשבילם לשחק. ובמדה שאפשר יצטרפו דוקא עם משפחה שנזהרת כמותם באותה מדה; וכן במדה שאפשר משפחה ברוכת ילדים תמצא את מינה כדי שכמה מילדיהם ימצאו חברים בני גילם תוך משפחה אחרת אחת וכיו"ב. [ופשוט שבמקצת משפחות אין צורך אפי' למדה זו, באשר הילדים מסוגלים לשחק זה עם זה (כל משפחה כמות שהיא באשר היא שם)].

ובאם בקושטא אין הנ"ל מספיק אזי מתוך דוחק ירחיבו המסגרות ויצטרפו חמשה או ששה יחד לקבוצה ויבלו תחת פיקוחו והדרכתו של מדריך וכיו"ב. אבל אסור להתעקש ולהקפיד דוקא על אותו אורח חיים שהיה נהוג במציאות הישנה וכאילו המחלה איננה קיימת.

נקח עוד דוגמא, קניית אוכל הוא צורך חיוני. אבל במדה שישנה אפשרות של הזמנות ומשלוחים, אטו מי נימא שיש צורך כל דהו לבן אדם לגרע מזהירות ולהכנס לחנות בכדי למשמש בעצמו את הפירות?

והנה בשמענו שגם אלו שהגיעו לזקנה ואפי' שיבה נוהגים כן, תצלנה האזנים. בטרם נדון בזה עוד ונצייר עוד דוגמאות פרטיות, חשוב מאד שנעמד על שרש טעותנו בציורים שכבר נצטיירו זה עתה.

טוב מעט לצדיק

הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו כו' וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן ואי אפשר להיות בזולתן כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו, וכן לא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה כענין שנאמר טוב מעט לצדיק כו', ע"כ (רמב"ם פ"א מדעות הל' ד').

לפני שנבוא להתבונן בדברי רבינו, נקדים הערה אחת קטנה למנע אי-הבנה. באוצר מילים שלנו, המילה "צדיק" מציינת אדם שהוא משכמו ומעלה גבה מכל העם – ער איז א צדיק – ומשם נתגלגל כאילו צדקות היא אופן של חסידות ולפנים משורת הדין. אכן מדברי רבינו מתבאר האמת אשר לא כן, שהרי מביא ראייה מהפסוק של צדיק לחיוב גמור המוטל על הכל. וטעמו ונימוקו עמו, שהרי צדיק הוא זה שמקיים מצוות ונמנע מן העבירות. וזוהי חובת כל אחד ואחד. ולהכי משביעין כל או"א תהי צדיק ואל תהי רשע (נדה ל:). וכל זה פשוט למדי. [ועי' ברבינו יונה אבות א:ז, ובמס"י תחלת פרק י"ג, הפרישות היא תחלת החסידות. ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד כו', ע"כ].

נתבונן נא. מדת הצדיק (כנ"ל) היא שמתאוה ועמל למה שצריך. ותו לא. הוא נרתע ממותרות ותענוגות. "וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות כו" (רמב"ן, קדושים תהיו. [הרבה ממה שנכלל במצ' והלכת בדרכיו לד' הרמב"ם, לד' הרמב"ן נכלל במצות קודשים תהיו. ואכמ"ל]). ונראה שזה רבות בשנים התרגלנו למותרות, וההרגל נעשה טבעי¹. כך שהמותרות נדמים לנו כצרכים טבעיים וטושטש הגבול בין "מעט" למותרות. והוא שרש טעותנו הנ"ל. והבן דבר זה כי חשוב הוא עד מאד.

ובקושטא גם ללא המגפה ראוי היה לנו לתקן מעוות זה, מצד חובתנו במצוות והלכת בדרכיו וקדושים תהיו (כנ"ל לד' הרמב"ם והרמב"ן, מר כדאית לי' ומר כדאית לי') אכן כעת אשר אנו זקוקים להנהגה של שומר פתאים ה', ובאם נפריז על המדה לא נזכה לה ונהיה מונחים למקרים של סכנה ר"ל תקון המעוות והעמדת הגבול בין ה"מעט" למותרות הופך לענין של ד"נ מיד. וכמה נורא דבר זה, אשר בנפשנו הם המותרות.

ובאמת במצב כזה שאנו שרויים בו היום שסכנה משמעותית אורבת במציאות היומית צריכים לצמצם כמה שאפשר אפי' ב"מעט" המותר. וכש"כ שצריך לצמצם ולא לנהג במדת ה"רב" אפילו באופנים ש]נדמה לנו ש[הרב הי' מותר במציאות הישנה.

המעשה אשר יעשו

נחזר נא לדון בצרכים פרטיים נציגותיים בתקוה שבס"ד הדיון ילמד על כלל הנהלת החיים.

הצורך הנפשי בטפוח יחסים חברותיים אינו מוגבל לנער; הוא קיים גם אצל מבוגרים. [וככל דבר מעין זה, מכיון שדעותיהן שונות, מדת הצורך במעורבות עם הבריות שונה מאחד לשני]. והנה מן קדמת דנא קיימנו מגעים חברותיים בצורות שונות כגון לערוך או להשתתף בקדושה רבה בבית הכנסת, לשוחח עם ידידים כל אימת שמזדמנים להפגש, להזמין במשך השנה כמה וכמה משפחות לסעודת שבת או יו"ט (וכן להענות להזמנות כאלו) כו'.

התרגלנו לצורות אלו של מעורבות וביטויי ידידות עד כדי כך שנדמה לנו שבריאות נפשית מחייבת כולן. אכן פשוט שכל זה אינו אלא פרי הדמיון ואלביא דאמת אינו כן. וחוב קדוש הוא כיום להכיר בהאמת ולעמוד על המעט (המצומצם) שבקושטא נצרך לנו. כשם שהתרגלנו בעבר לצורות מסוימות של מעורבות עם הבריות כך יכולנו להתרגל לצורות אחרות ולמדות שונות של מעורבות. אפשר לסמוך יותר על שיחות דרך הטלפון או ז"ם ולצמצם במעורבות הישירה עד המעט הנצרך. למשל, לבקר אצל קרובי משפחה א"נ משפחה אחת או שתיים מהקהילה. [ודאי שישנם הרבה גורמים שצריך להתחשב בהם לפני שנוקטים צעד זה. וקשה לפורטם כי רבים הם.]

עוד דוגמה. התרגלנו בעבר לערוך שמחת נישואין בתוך קהל גדול. אבל אין זה נצרך כלל וכלל. הרגל לחוד, צורך לחוד. וחלילה לטושטש הגבול ביניהם. אינני מכיר במחקר שגלה התאמה בין גודל הצבור המוזמן לנישואין ולבין אשרם והצלחתם של הזוג הצעיר. אדרבה, דוקא במצב הנוכחי יש מקום לטעון

¹ עי' שעי' לר' יונה השער השלישי אות ר"ד, ובפרושו לאבות סוף פ"א. ועי' רמב"ם פ"א מדעות הל' ז' וז"ל, וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו, יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהם תמיד כו' ויקבעו הדעות בנפשו, ע"כ. הם הם הדברים, שההרגל נקבע בנפשו ונעשה טבעי. עי' גם מס"י פ"ט בענין כח ההרגל, וז"ל, אדם כזה (כלו' המבקש מנוחה גופנית, שונא טורח ואוהב עידונים) ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כובד גדול. כי מי שירצה לאכול אכילותיו בכל הישוב והמנוחה, ולישון שנתו בלא טורח, וימאן ללכת אם לא לאטו, וכיוצא בדברים כאלה, הנה יקשה עליו להשכים לבתי - כנסיות בבוקר, או לקצר בסעודתו מפני תפלת המנוחה בין הערבים, או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה העת ברור, כל - שכן למהר עצמו לדברי מצוה או לתלמוד תורה. ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, איננו אדון בעצמו לעשות היפך זה כשירצה, כי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבעי שני, עכ"ל. ומכלל דבריו שמענו שאפי' לדידי' שההרגל מונעו מלעשות מאידך אינו מאנסו לעשות שום דבר. ודון מינה לפרשה שלנו, אין אנו אנוסים לרדף אחר התענוגות המורגלים.

שזכות גדולה היא להחתן והכלה שיתחתנו בעשרה ותחת לבזבז כסף לחתונה יבזבו לצדקה ע"מ שיעלה הזוג יפה. כעת חייבים להסתפק במועט פשוטו כמשמעו.

ועוד דוגמה. בחורים ובחורות שהגיעו לפרק האיש מקדש והאשה נקנית דין הוא שגם במצב הנוכחי "מתוך דוחקן" ימשיכו להפגש. צורך נפשי הוא – לא טוב היות האדם לבדו. אכן לאו דוקא פגישות באותן צורות ובאותם מקומות. ודאי שחייבים לשמר מרחק בינם לבין עצמם, וכן לבין אחרים. וכל כמה שאפשר, דין הוא שהפגישה תערוך בחוץ (במקום צנוע, אבל ללא שאלה כל דהו של יחוד).

כהנה וכהנה וכיו"ב. אטו כי רוכלא ניזל ונימני?

בקצור, היסוד המנחה ומכריע הוא לכלכל צרכים חיוניים כפי מדת הצורך האמיתית, ולוותר על הרוחא או המותרות.

אמנם כלנו שווים בזה שיש לנו צרכים נפשיים. אבל מדת הסכנה אינה אחידה, כך שאצל העלולים ר"ל להפגע מהמחלה (הא"י ריס"ק) היא גדולה ביותר. ונראה פשוט ככל שמדת הסכנה גדולה ביותר כך צריך לצמצם ביותר בכלכול הצרכים.

ויראת מאלקיך

והנה בסופו של דבר ההבחנה וההכרעה במעט הנצרך בניגוד לרב או המותרות המורגלים הינן בבחינת דברים המסורים ללב. ובנקל יכול אדם לרמות עצמו ולהגזים ולהורות היתרא באמרו שהכל בבחינת מעט הנצרך, ועל כגון דא אמרה תורה ויראת מאלקיך.

מזונותיו של אדם

הנה נתבאר לעיל אשר פרנסה מהווה אחד מן הנצרכים היסודיים של אדם, בהדי בריאות הנפש ובריאות הגוף. אכן חלוק דין צרכי פרנסה מדין צרכי בריאות במדת הסכנה המותרת, וכמו שיתבאר בס"ד.

ראש המדברים והמכריעים בזה הוא בעל הנוב"י בתשובתו הידועה בדבר האיסור להכנס ליער בכדי לצוד לשעשוע בעלמא, וז"ל, ועכשיו אני אומר אפילו איסורא איכא שהרי כל העוסקים בזה צריכין להכנס ביערות ולהכניס עצמם בסכנות גדולות במקום גדודי חיות כו' ומעתה איך יכניס עצמו איש יהודי למקום גדודי חיות רעות ואף גם בזה מי שהוא עני ועושה זו למחייתו לזה התורה התירה כמו כל סוחרי ימים מעבר לים שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו אין ברירה והתורה אמרה ואליו הוא נושא את נפשו ואמרו רז"ל מפני מה זה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה לא על שכרו כו', עכ"ל.

הרי שבליט ברירה מותר לעני להכנס אפי' בסכנות גדולות למחייתו. דוק בלשונות המדוייקות של הנוב"י ותראה שצריך ישוב ושקול הדעת לתרגם הוראה זו למעשה באופן אישי מפורט.

ובשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א סי' ק"ד ציין לדברי הנוב"י כמסכים עמו (הגם שהנדון אצל הגרמ"פ זצלה"ה היה רק חשש סכנה לאופן רחוק) וכמדומה שנתקבלו דברי הנוב"י להלכה. אשר ע"כ אכמ"ל, שכבר הוכרעה ההלכה אבל מ"מ בקיצור יש להעיר בזה.

הנה יעויין בחה"ל בהקדמה לשער הבטחון שכתב כדברים האלה, ונאמר על אחד מן הפרושים, כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו, ופגע אדם א' מעובדי כוכבים בעיר, אשר הלך אליה, אמר לו הפרוש: כמה אתם בתכלית העוורון ומעוט ההבנה בעבודתכם לכוכבים. אמר לו האמגושי: ומה אתה עובד? אמר לו הפרוש: אני עובד הבורא היכול, המכלכל האחד, המטריף, אשר אין כמוהו. אמר לו האמגושי: פעלך סותר את דבריך. אמר לו הפרוש: והיאך? אמר לו: אילו היה מה שאמרת אמת, היה מטריפך בעירך, כמו שהטריפך הנה, ולא היית טורח לבוא אל ארץ רחוקה כזאת, ונפסקה טענת הפרוש ושב לארצו, וקבל הפרישות מן העת ההיא ולא יצא מעירו אח"כ, ע"כ.

וצע"ק בדברי החסיד רבינו בחיי לפי המוכח מתוך הגמ' בב"מ ק"ב כאשר יסד לן הנוב"י וכנ"ל. הישוב לקושיא זו מצאנו בדברי החסיד עצמו, לקמן בפ"ז שם. במנותו שם עשר מדרגות בבטחון באמצע דבריו כתב כדברים האלה, ואם תחזק הכרתו באלהים עוד, יבטח בו ג"כ במה שיתכן לו בו קצת תחבולה, כמו הבאת הטרף בסבות המסוכנות והמלאכות המיגעות את הגופים, ויניחם, לבטחונו באלהים, שיטריפהו במה שיהיה קל להתעסק בו יותר מהם, ע"כ.

מתוך מה שהעתקנו נראה דלד' החסיד אמנם מכח גזה"כ דאליו הוא נושא את נפשו שרי לאדם להסתכן לבקש מחיתו, אבל אם הוא באמת ובתמים בעל מדרגה בבטחון אין לו לעשות כן, אלא יבטח שהקב"ה ימציא לו דבר המספיק ללא סכנה. והפרוש, שכתב עליו רבינו בחיי בהקדמה, בתחילת פרישותו עדיין היה נוהג כפי שורת הדין עד שנתעורר להכיר כי ראוי שיעלה למדרגה גבוהה יותר.

ומן הראוי הוא להאריך בשיטות שאר רבותינו הראשונים בפרשה זו העומדת ברומו של עולם, אכן אין כאן מקומו ונסתפק בהערה אחת. ידועים המה דברי הרמב"ם סוף הל' שו"י, וז"ל, ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה י"י חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד ע"ה אומר י"י מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי, עכ"ל.

ותימה הוא, שאין אפי' רמז קל לדברים נפלאים אלו בהל' ת"ת, והא נ"מ טובא מינייהו למש"כ שם רבינו ללא יוצא מן הכלל, ואפי' מי שנשאו לבו לקיים מצות ת"ת כראוי לה צריך לעשות מלאכה עכ"פ כדי חייו, והמהלך של הל' שו"י לא הוזכרה שם, ולכאור' שם מקומו.

והנראה בזה, שגם לפי מש"כ רבינו סוף הל' שו"י אין לאדם לפטור עצמו ממלאכה המפרנסת לא מחמת דבקו בתורה ולא מחמת בטחונו בה'. בתחום זה אין הבטחון משפיע על ההלכה למעשה. אין ההחלטה להיות נזון מהקב"ה ללא השתדלות כהכהנים והלוויים מסורה לו. אם הוא ראוי לכך ימצא עצמו נזון בצורה הזאת אבל הספקת פרנסתו בצורה הזאת אינה תלוי' בבחירתו; הוא תלוי באתערותא דלעילא, וע"כ דברי רבינו בהל' שו"י אינם נוגעים למעשה ולהכי בדוקא לא נכללו בהל' ת"ת. ודוק בכל זה כי קצרנו בדברי רבינו החשובים והעמוקים (ונתבארו עוד יותר במש"כ בס"ד בחוברת עם הכולל).

בקולו תשמעון

הנה נתבאר לעיל כי שלשה סוגי צורך הם אשר אנו נדחקים לכלכלם, ונ"מ לענין שומר פתאים ה', וכנ"ל. ואין להקשות הא העיקר חסר בדברינו, הרי הצורך האמתי התכליתי של האדם הוא ללמוד תורה ולקיים מצוות, וממילא קו"ח שאם המחלה במדרגה נמוכה יש לנו להתיר כל מה שנצרך לתו"מ. ולמשל, פתיחת בתי מדרשות ובתי כנסיות. ובקלא דלא פסיק יש שטוענים כן. [ובנשימה אחת טוענים גם על מחני קיץ!] אמנם זהו חובתנו בעולמנו כל תכליתנו וחלקנו מכל עמלנו, אבל מ"מ הנ"ל מהווה טעות יסודית וחמורה, וכמו שיתבאר בס"ד.

כלל גדול קבע לנו הרמ"א (אה"ע ה:יד) בסוגיא דצער בעלי חיים וז"ל, כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, לית ביה משום איסור צער בעלי חיים, עכ"ל (וכ"ה גם בשו"ת נוב"י הנ"ל, וז"ל, ואמנם אין לנו להאריך בזה כי כבר האריך מהרא"י בפסקים וכתבים סימן ק"ה שכל דבר שיש בו צורך להאדם לית ביה משום צער ב"ח כו', עכ"ל). והנה בשבת קכח: איתא אמר ר"י אמר רב בהמה שנפלה לאמת המים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיו כו' והא קא מבטל כלי מהיכנו סבר מבטל כלי מהיכנו דרבנן צער בעלי חיים דאורייתא ואתי דאורייתא ודחי דרבנן, ע"כ. העולה מתוך הסוגיא, חייבים לעבור על איסור דרבנן בקו"ע כדי למנע צער ב"ח שהוא רק באופן של שוא"ת. וכש"כ שאסור לגרום צער ב"ח כדי לקיים דין דרבנן. זאת אומרת, לכלכל צורך רשות של בני אדם אין חוששים לצער ב"ח, ואילו במקום איסור דרבנן חוששים לצער ב"ח ועוברים על הדרבנן. וכי עדיף צורך רשות מצורך דין דרבנן?

והנה בקושטא הביאור הוא פשוט – ומאד יסודי. צורך רשות אינו עדיף מדין דרבנן, אכן שונה הוא. צורך בני אדם לחוד, מצוה לחוד. ובמקום שקביעות ההלכה תלויה בצורך בני אדם אין מתחשבים במצוה בתורת צורך. [אמנם בהל' יו"ט מתחשבים בצורך מצוה אבל שאני התם שהקובע הוא צורך היום, ולא צורך בני אדם]. הבה נפרש.

צרכי בני אדם הנם צרכיהם הטבעיים, אישיים. אבל מצוות לא ליהנות ניתנו (אין דברינו תלויים במח' אמוראים שבה היא סוגיא, ופשוט) וממילא אינם נתפסים בחלות שם צורך בני אדם. צורך בני אדם לחוד, מצוה לחוד. משקלו וניהוגו של דין אינו נקבע ע"פ מדת הצורך, אלא ע"פ קלות או חומרת הדין. וממילא ל"ק כלל. אמנם איסור צער ב"ח דאורייתא לא נאמר במקום צרכי בני אדם ומ"מ דוחה איסור דרבנן.

וה"ה בעניינינו. ההיתר של דשו בה רבים מתוך דוחקן כולל צרכים טבעיים, יסודיים כגון הקזת דם. אבל אינו כולל מצוות מכיון שאינן נתפסות בחלות שם דוחק או צורך [האדם]. [אמנם ההנהגה של שומר פתאים ה' מקיפה גם מצוות כאשר היא חלה מחמת חסרון ידיעה וכהיא דיבמות עב שמלים ביום המעונן על סמך אותה הנהגה, שתמן ל"ש מצוה ל"ש מילי דרשות מחמת חסרון ידיעה אין לצפות שישמרו עצמם, משא"כ בהנהגה של שומר פתאים מכח דוחק, וכמו שנתבאר זה עתה. ובמצב דין חלה ההנהגה של שומר פתאים אך ורק מטעם זה, וגם זה כבר נתבאר לעיל בס"ד, והדברים ברורים מאד.] אשר על כן לגבי כל מצוה ומצוה נקודת העיון היא אם המצוה הפרטית הזאת נוהגת – בתורת מצוה, ולא בתורת צורך – גם במצב הנוכחי של סכנה. ובהקשר זה דשו בה רבים אינו לא מעלה ולא מוריד. ועי' מה שנתבאר בס"ד במאמר "לך עמי בא בחדריך".

דין וחשבון

נסיים בעריכת דו"ח תמציתי. [ראוי להאריך בזה, ועוד חזון למועד בס"ד.] במדינתנו בחברה הכללית רצונם של הרבים עז לחזר לשגרה, לנורמליות. טבעי ומובן מאד הוא רצון זה אבל גם מסוכן מאד. במצב הנוכחי חזרה לנורמליות פירושה זלזול בסכנת נפשות. ובקושטא עדים אנו לזלזול נורא בסכ"נ הנובע, בין היתר, מחסר סבלנות ומחסר משמעת עצמית. פשוט נלאו בני אדם מלוותר עוד על שגרתם עם כל מותרות' ותענוגות'. כאמור, נכספה גם כלתה נפשם לשוב למציאות הישנה, וע"כ מזניחים ומואסים בשמירה הנחוצה, ואפי' במקומות שהמחלה מתפשטת ומתפרצת ר"ל מעלימים עין ומסיחים דעת. פשוט מכחישים במציאות החדשה אשר עומדת לנגד עיניהם.

בשנו וגם נכלמנו: אין אנו נקיים מזה. המספחת של חסר סבלנות וחסר משמעת עצמית והכחשת המציאות פשתה גם בנו ואין אלו חסרונות בעלמא (אם בכלל ישנו דבר כזה) פוגעים המה ביסוד עבודת ה' ופוגמים בנשמותינו.

מרגלא בפומי' דמרן אא"ז זצללה"ה דברי המדרש בשה"ש רבה (ז:ב) סוגה בשושנים אלו ד"ת שהן רכים כשושנים כו' א"ר לוי בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה איזה כותל ברזל יש ביניהם ואיזה עמוד ברזל ביניהם איזה נחש נשכו איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה דברי תורה שרכין כשושנה שנא' בה ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וכן מי שהביאו לו תמחוי של חתיכות אמרו לו חלב נפל שם נמשך ידו ולא טעמו מי גרם לו שלא לטעום כו' דברי תורה שרכין כשושנה שכתוב בה כל חלב וכל דם לא תאכלו, ע"כ. משמעת עצמית וכבישת היצר הם הם יסוד כה"ת כולה.

זאת ועוד. טמונים בנשמת כל אחד ואחד מישראל כחות הנפש של סבלנות. מאמינים בני מאמינים אנחנו, גלות ארוכה וקשה סבלנו, ואע"פ שהתמהמה עם כל זה אנחנו מחכים לו. ללא סבלנות, אין אמונה. והיאך נפרץ גדר הזהירות לאחר תקופה של כמה חדשים מחמת חסר סבלנות?

לישועתך קוינו כל היום.

נספח א'

לכ' הרה"ג... שליט"א,

אחדשה"ט... בימים אלו חולשת הדעת מקיפה אותי מחמת החסרון ידיעה וזלזול בפ"נ אשר מתגלים ומתרחשים לנגד עיננו. אכן במכתבו מצדד כת"ר להחמיר בעניני סכנה, והיה לי במקצת למשיב נפש.

אשר לגופו של ענין: שאל כת"ר למקור ולראיה על מש"כ [במאמר "לך עמי בא בחדריך" מכ"ז אייר] שיש להבחין בין סכנה עוברת לבין סכנה שנשתרשה ויצרה מציאות חדשה, שבמצב הראשון כה"ת כולה נדחית בפני הסכנה, ואילו במצב האחרון צריכים לנהל חיי תו"מ בהתמודדות עם הסכנה, ע"כ שאלתו.

כמדומני שאם אך נצליח לחדד ולחזק מש"כ, יתברר שבאמת הדברים מעידים על עצמם. כלו', החילוק שכתבנו הוא מוכרח מיני' ובי' בדין פ"נ. כך הוא הצע הדברים: דחוי' היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצוות. במצב של פקו"נ ישנו דין של דחיית מצוות אבל פשוט שאין דין זה סותר אותן. למצוות תחום משלהן ולפ"נ תחום משלו. במציאות הקבועה הרגילה המצוות נוהגות, ובמציאות זמנית חריגה של סכנה הן נידחות. וא"ת, שאפשר שהמציאות הקבועה הרגילה תהא נחשבת ונידונית כשעת הסכנה אשר בה מצוות נידחות, הרי דבריק סותרים זא"ז ולא הנחת מקום לתורה! פ"נ חייב להיות מצב חריג, זהו כל עצמו של דין פ"נ, וא"א שיהפך למצב הרגיל. והוא אשר כתבנו בס"ד.

בקושרא אפשר לקצר ולחתום דברינו כבר אבל ליתר שאת ולהגדיל תורה ולהאדירה נציין בס"ד עוד מקורות וראיות נוספים.

- הנה במשך כל הדורות עד כמעט הזמן האחרון, דהיי' לפני גילוי אנטיביוטי וכן וואקסיני'ס למיניהם היו ר"ל הרבה מחלות מסוכנות מצויות. ואעפ"כ לא שמענו מעולם שנהגו אבותינו ואבות אבותינו ניהוגי שעת הסכנה, אא"כ היתה התפרצות. והוא מטעם הנ"ל. וכ"ה בענינינו כ"ז שישנה התפרצות של קוב"ד 19 נחשב שעת הסכנה, אכן בשעה שנפסקת ההתפרצות אע"פ שהמחלה עדיין מצויה במדרגה נמוכה (ובדרך הטבע תמשיך להמצא אא"כ ברחמי שמים יצליחו להמציא וואקסי"ן) תו ליכא דין פ"נ, והכל כמש"נ.
- עי' רמב"ם פ"א מרוצח הל"ה וז"ל, הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהן סכנת נפשות וכל העובר עליהן כו' מכין אותו מכת מרדות, עכ"ל. ונחלקו רבותינו האחרונים בבי' כוונת הרמב"ם (עי' ס' המפתח מה' רש"פ) רבים מהם סוברים שכל אלו הדברים אסורים מה"ת ע"פ מש"כ הרמב"ם לעיל בהל' ד', וז"ל, וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שני' השמר לך ושומר נפשך, עכ"ל, ומש"כ רבינו בהלכתא דידן אסרו חכמים כוונתו שע"פ האיסור דאו' פירטו לנו חכמים ואסרו דברים אלו. ויש חולקים בזה, וסוברים שהוא איסור דרבנן ודברי הרמב"ם מתפרשים כמשמעם, חז"ל אסרו דברים אלו המותרים מדין תורה.
- והנה עפר אני תחת כפות רגלי כולם, אכן לולא דמסתפינא אמינא דלפי פשוטו אין במשמעות דברי הרמב"ם שיהא איסור תורה, שהרי בהגדירו החיוב דאו' של השמר לך צמצם וכתב וכן כל מכשול, ומשמעו לאפוקי כגון מים מגולים דאיכא חשש סכנה אבל ליכא חפצא של מכשול. ובבי' הדבר נראה, שכאשר מדובר במכשול שיש בו ס"נ אסרה תורה מכל וכל. אבל מעבר לזה אמנם הקפידה תורה על הסכנה אבל מ"מ הניחה מקום בחשש סכנות טבעיות מכיון שבכגון הני דין תורה הוא לנהל חיים בהתמודדות עם הסכנה. משל וזכר לדבר, דבריו הידועים של הנוב"י (מ"ת חיר"ד סי' י') שמותר להסתכן עבור פרנסה. אמנם התם מדובר אך ורק לשם פרנסה, אבל היי' משום שמדובר התם אפי' בסכנות גדולות, עי"ש דבריו. ומה"ת שרי לאיניש לשקול במאזני שכלו ולדון שמידת ההפסד או הטירחא בהקפדה על מים מגולים, למשל, מכריעה נגד החשש סכנה, שהוא חשש ואינו ספק הרגיל. (שאע"פ שהיו נחשים מצויים, לא היה מצוי שישתו דוקא ממים מסויימים.) לא אסרה תורה בכל כגון דא, אלא הניחה מקום לחז"ל לאסור מקצת הדברים.
- עי' פאר הדור ח"ג עמ' קפה-ו, היאך שהראה החזו"א שחילול השם דוחה פ"נ, ו"כשגבולות פיקוח נפש מתרחבים ונוגעים למצב של עקירת הלכה לגמרי, הדבר נוגע ומגיע לחילול השם, ואז אנו אומרים שחה"ש דוחה פ"נ".
- הראיה מההתייחסות לסכנת לידה כבר הובאה (שם במאמר הנ"ל).

הנני שוב להדגיש, למרות כל מה שנתבאר זה עתה, שבמדינתנו (אין לי מספיק ידע במקומות אחרים) ישנו איסור בכל סוגי כנופיאתא מהטעמים שנתבארו בס"ד.

שלו' לכ"ת ולכל בני ביתו, בכבוד,

מאיר טברסקי

י"ג סיון, התש"פ, עש"ק

נספח ב'

- תנן המכבה את הנר כו' מפני רוח רעה כו' פטור (ולפי רוב הראשונים, פטור ומותר). ובפיה"מ להרמב"ם שם רוח רעה קורין לכל מיני החולין הנקרא בערבי מלנקוני"א, ע"כ (שבת כט:).
- תנן ר"א אומר אפי' הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זימה רשב"ג אומר אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה יוציא ויתן כתובה שהבטלה מביאה לידי שעמום (פירש"י, שגעון) (כתובות נט:).
- אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעברה שמא נטרפה דעתו בדבר זה, שמא מן העמלין מרי נפש המחכים למות, שהן תמיד תוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמם מעל הגגות כך זה יבוא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג. וכללו של דבר גזרת המלך היא (רמב"ם שלהי פרק י"ח מסנהדרין. עי' נספח ג').
- וכן אם נתרגשה ובאה עליו מרה שחורה יסיר אותה בשמיעת זמירות ומיני נגינות ובטיול בגנות ובבניינים הנאים ובמושב צורות יפות וכיו"ב ממה שמרחיב את הנפש ומסיר את רגשת המרה השחורה ממנו (רמב"ם, פ"ה משמנה פרקים).
- ואין למנוע אותה (יפת תואר) מלקונן, מלפרוע את שיערה ומלבכות ככתוב ובכתה את אבי' ואת אמה כי הנוגים מוצאים מרגוע בבכיים ובעוררם את יגונותיהם עד שילאו כוחותיהם הגופניים מלשאת פגיעה נפשית זאת, כשם שלשמחים יש מרגוע במיני שחוק. לכן חמלה התורה עלי' ואפשרה לה את זאת (רמב"ם מו"נ ג:מא).
- והמספר דברים שגורמין אם נשמעו איש מפי איש להזיק חברו כו' אפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע (רמב"ם פ"ז מדעות הל' ה').
- המוכיח את חברו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו שנאמר ולא תשא עליו חטא, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים, אף על פי שהמכלים את חברו אינו לוקה עליו עון גדול הוא, כך אמרו חכמים המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חברו ברבים בין קטן בין גדול כו', (שם פ"ו הל' ח').
- ואם אין לו צער אחר אלא שמתבייש לילך בין בני אדם שרי דאין לך צער גדול מזה (תוס' שבת נ: ד"ה בשביל צערו).

- חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשן שפלה למאד ורוחם נמוכה כו' והיאך נוהגין עמהן, לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד כו' (שם הל' י').
- כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה, אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה ומתאוונן עמו על צרתו שנאמר אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון, ומדבר לו דברי תחנונים ונחומים שנאמר ולב אלמנה ארנין (שם פ"י ממתנות עניים הל' ד').
- והסבה שני' למציאות מי שאין בו חכמה, מפני שאנשי חכמה מעטים מאד כו' ועל כן הומצא ההמון כדי להיות חברה לאנשי המעלה כו' הלא תראה שה' קיים את הכופרים בארץ כדי שיהיו חברה לחסידים, הוא אמרו יתהדר ויתרומם לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה. וזהו ענין שבארו אותו חכמים גם כן ואמרו מאי כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא לצות לזה, פרושו להיות חברה לו (רמב"ם, הקדמה לפיה"מ).
- כבר הובהר בתכלית ההבהרה שהאדם הוא מדיני בטבעו, ושטבעו שיהיה בחברה (רמב"ם מו"נ ב:מ).
- ידוע שאדם זקוק לידידים כל חייו. אריסטו הסביר זאת בתשיעי מספר המידות. בהיותו בריא ומאושר הוא מתענג על חברתם כו', ע"כ (שם ג:מט).
- ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו – לא טוב שיהיה לבדו בלא חברה (רד"ק, בראשית ב:יח).
- לשמוח ברגלים כו' משרשי המצוה, לפי שהאדם נכון על ענין שצריך טבעו לשמוח לפרקים כמו שהוא צריך אל המזון על כל פנים ואל המנוחה ואל השינה, ורצה הקל לזכותינו כו' וצונו לעשות השמחה לשמו למען נזכה לפניו בכל מעשינו כו' ע"כ (סה"ת, מצ' תפ"ח).
- ספק נפשות דוחה כהת"כ, והורה בזה רבינו הגדול מרן הגר"ח זצלה"ה שספק ישתטה דינו כספק נפשות (וכבר הובאו הדברים בספרו של רבינו הגר"צ שכטר שליט"א, בעקבי הצאן עמ' נ"ה).
- מתנהגת ההלכה עם רחמנות גדולה כלפי האדם [האונן] הנבוך ומצטער בהתפסו ע"י אויב נפשו, המות כו' אמנם בתוקף מאמינה ההלכה בחיים נצחיים, בהשארות הנפש, ואעפ"כ, כמו אמא רחמנית, היא מבינה היטב פחדו ומבוכתו של האדם הנפגש עם המות. ההלכה סובלת מחשבותיו השגיוניות וספקותיו של האדם [באותה שעה] כו' [וע"כ] פטרה אותו [את האונן] מכל מצוות התורה, ע"כ (מרן אא"ז זצלה"ה, תרגום מספרו האנגלי מתוך הסערה, עמ' 2).

נספח ג'

דברי רבינו תמוהים לכאוף. כיון שכללו של דבר גזרת מלך היא למה האריך לפרש ע"פ סברא? ושמעתי מכ' אחי הגר"מ זצוקלה"ה הי"ד ע"ש מרן אא"ז זצלה"ה ע"ש אביו הגר"מ זצלה"ה דנ"מ לבני נח, דכל

שומר פתאים ה'

מקום ששייכת הסברא גם ב"נ אינן מומתין ע"פ הודאת עצמן, עכ"ד. ודלא כסה"ח מצ' כ"ו שאוה"ע מתחייבים בהודאת פיהם, ועי"ש במנ"ח, ובס' המפתח סוף פ"ט ממלכים, רמב"ם מה' רש"פ.

ובקשר לדברים היוצאים מן הסברא לגבי ב"נ, עי' דבריו הנפלאים של ר"נ גאון בהקדמתו להש"ס, ובמל"מ פ"י ממלכים הל' ב' (הערת המביא לבית הדפוס שם שציין לדברי בעל המל"מ בדרך האתרים).